

TÜRKLÜĞÜN EN ESKİ BAYRAMI NEVRUZ VE TARİHİ ALT YAPISI

Prof. Dr. Necati DEMİR

Nevruz Nedir?

Eski takvimlerde yılın ilk günüdür. Bu yüzden Türk dünyasının büyük bir bölümünde Yeni *Gün* olarak bilinmektedir.

Gece ile gündüzün eşit olduğu mart ayının yirmi birini yirmi ikisine bağlayan gündür. Bu özelliğinden dolayı isimlerinden birisi, *Gün Dönümü*'dür.

Uzun süren kış soğuşundan ve sıkıntılarından kurtulup bahar güzelliğine geçme günüdür. Türk halkı bu özelliği dikkate alarak mart ayının 21'ne rastlayan güne *Yılsırtı* ismi de vermiştir.

Nevruz, Türk dünyasının hemen her köşesinde eğlence ve tören yapılarak kutlanan veya anılan nevruz, Türk dünyasının ortak kültür ürünlerinden biridir. Türk dünyasının millî bayramıdır. Millî bir bayram olduğu için dünya Türklüğünü kaynaştırmakta, birbirine bağlamakta ve kenetlemektedir. Türk milletinin birlik ve beraberliği açısından son derece önemlidir.

Nevruz'un Kaynağı Neresidir? Coğrafya, tabiat şartları, insan meşguliyetleri, toplumun yapısı takvimlerin ve özel günlerin oluşmasında birinci derece önemli unsurlardır. Nevruzun da kaynağı hiç şüphesiz coğrafya, tabiat şartları, insan meşguliyetleri ve toplumun yapısına dayanmaktadır. Bu unsurları dikkate alarak Nevruzunu kaynağına gitmek istediğimizde bu unsurlar yönümüzü Altaylar bölgesine döndürmektedir:

Altaylar bölgesinde:

1. Bu bölge 44°-50° enlemler arasında kalmaktadır.
2. Denizden yüksekliği ise 1500-4500 metre arasındadır.
3. Altaylar bölgesinde kış çok sert geçer. Kış ayları çok kar yağar ve hiç kalkmaz.
4. Kış aylarında sıcaklık -73 dereceye kadar düşer. Ortalama sıcaklık -51 derecenin altındadır.
5. Toprak sürekli don hâlinindedir.
6. Bu bölgede yaşayanlar altı ay evde kapalı kalırlar, bunalırlar, baharı beklerler.
7. Altaylar bölgesinde Bahar yani *Nevruz / Cılgayak* gününün anlamı her şeyden daha önemlidir. Çünkü her yıl mecazi anlamda bir Ergenekon'dan çıkış gerçekleşir, o günden itibaren bütün olumsuzluklar olumlu unsurlara dönüşür.

Nevruz günü bütün bu yukarıda saydığımız unsurlardan anlam kazanmış ve özel bir gün olmuştur. Kaynağı da görüldüğü gibi bütün dış kültürlerle kapalı olan *Altaylar Bölgesi*'dir. Türkler vasıtasıyla Asya'ya ve Avrupa'ya yayılmıştır.

Türkler Nevruz'u Ne Zamandan Beri Kutlamaktadır?

Çinli Prof. Dr. Ch'in-chung-main'in eski Çin Takvimleri konusunda yaptığı araştırmalarda göre M.Ö. VIII. yüzyıllarda yaşayan eski Türk kavmi "Ti"ler; Nung-li adlı hem ay hem güneşe göre düzenlenen ve mart ayını yılbaşı sayan bir takvimi kullanıyorlardı¹. Chou Sülâlesinin tarihinin "Göktürk Tezkeresi" bölümünde ise "*Göktürkler, bitkilerin yeşerdiği zamanı yılbaşı olarak kutlamaktadır.*"² denilmektedir.

Türk dünyasının tamamında ve Türk dünyasına komşu olan coğrafyalarda kutlanan Nevruz, eski takvimlere göre yılın ve baharın ilk günüdür. Yeni takvime göre ise gece ve gündüzün eşit olduğu martın yirmi birine rastlamaktadır.

¹ Nuraniye-Erkin H. Ekrem, "Uygurlarda Nevruz Kutlamaları", *Nevruz*, s. 157.

² Ekrem, agm, s. 157'den naklen.

Türklerde Nevruz'la ilgili inanış ve uygulamaların M.Ö. 3. yüzyıldan yani *Mete Han* zamanında da devam ettiği bilinenler arasındadır. Binlerce yıldır *Müslüman Türk Dünyası*, *Hristiyan Gagavuz ve Çuvaşlar*, *Şamanist Yakut Türkleri* de dahil, devam etmektedir³.

Nevruz Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde *Yılsırtı*, *Mart Dokuzu*, *Mart Bozumu*, *Sultan Nevruz*, *Gün Dönümü*, *Yeni Gün* gibi Türkçe isimlerle bilinmekte ve kutlanmaktadır.

Hemen her Türk coğrafyasında ve Türk topluluğunda görülmektedir. Fars kültüründen uzak yörelerde Türkçe veya Türklerin yakından tanıdığı isimlerle bilinmektedir: Altay Türkleri *Cılgayak Bayramı*; Azerbaycan *Ergenekon*, *Bozkurt Bayramı*; Başkurt Türkleri *Ekin Bayramı*; Doğu Türkistan *Yeni Gün*, *Baş Bahar*; Gagavuzlar *İlkyaz*; Hakas Türkleri *Cılsırtı*⁴, *Ulu Kün*; Karaçay-Malkar Türkleri *Gollu*, *Gutan*, *Saban Toy*, *Tegri Toy*; Kazakistan Türkleri *Ulus Günü*; Kazan Türkleri ve Karapapaklar / Terekemeler *Ergenekon Bayramı*; Kumuk Türkleri *Yazbaş*; Nogay Türkleri *Saban Toy*; Türkmenler *Teze Yıl*; Uygur Türkleri *Yeni Gün*, ...

İran'a yakın coğrafyalarda ve Fars kültürünün etkisinin görüldüğü yöreler olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan'ın bazı yörelerinde *Novruz*, *Navruz*, *Nevruz Bayramı*, *Nevruz Köce*, *Noruz*; Nogay Türkleri *Nevroz* gibi Farsça *nev* ve *rûz* kelimelerinin birleşmesiyle ortaya çıkan ve "yenigün" anlamına gelen terimle veya terimlerle bilinmektedir.

Nevruz ve Türk Tarihinin Köşe Taşları:

Türklerin Ergenekon'dan çıkışının yirmi bir martta yani Nevruz günü gerçekleştiği, bu yüzden bayram olarak kabul edildiğine inanılmaktadır. Konu ile ilgili olarak şu ayet ve hadis üzerinde durmak gerekmektedir: Bakara Suresi'nin 243. ayetinin meâli şöyledir: "(*Ey Resulüm*), binlerce kişi iken ölüm korkusu ile yurtlarından çıkanları görmedin mi

³ Reşat Genç, "Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz", *Nevruz*, (Yayına hazırlayan: Sadık Tural), Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 1995, s. 22-23.

⁴ Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Nevruz günü *Yılsırtı* olarak da bilinmektedir. Hakas Türklerinin kullandığı *Cılsırtı* teriminin bu bölgede *Yılsırtı* biçiminde karşımıza çıkması tesadüf değildir. *y->-c-* değişmesi, Kuzey Türkçesinin en yaygın özelliklerindedir. Türkiye Türkçesinde *y-* ile başlayan kelimeler Kuzey Türkçesinde çoğunlukla *c-* ünsüzüyle başlamaktadır: *caş<yaş*, *cer<yer*, *cıl<yıl*, *cürök<yürek*, *cut<yut-*, *col<yol*, *cönöl<yönel-*, ... bunlardan bazılarıdır.

ki; Allah onlara: “Ölün” dedi de öldüler, sonra onlara hayat verdi. Şüphesiz ki Allah insanlara karşı lütfedicidir. Fakat insanların çoğu şükretmez.”

El-Gazvinî, “Geyhan Şinasi” adlı eserinde Abdülsamed İbn-i Ali’den (Abdülsamed İbn-i Ali’ye de dedesi Abdullah İbn-i Abbas anlatmış) şunları nakletmektedir: “Bir gün altın tepsi dolu tatlı ile Hz. Peygamber’in yanına gelirler ve O’na ikram etmek isterler. Hz. Peygamber: ‘Bunlar nedir?’ diye sorar. ‘Bunlar Nevruz tatlısıdır.’ diye cevap verirler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: ‘Nevruz nedir?’ diye sorar. Sahabeler: ‘Bayramdır.’ diye cevap verirler. Hz. Peygamber bunu duyduktan sonra güler ve: ‘**Şimdi hatırladım. Bu, ordunun yeniden Allah emri ile hayata kavuştukları gündür. Bu ordu korkudan kendi barınaklarını terk etmişlerdi. Onlar sonra binlerce oldular. Allah onların ölüm emrini verip de kaç sene sonra yeniden hayata dönmelerini sağlamıştır. Bu; aynı gün, yani yeni gündür.**’”⁵ biçiminde açıklamada bulunur.

Ayet ve hadisteki ifadelerden öyle anlaşılıyor ki Hz. Peygamber’in hatırladığı ve bağlantı kurduğu, Bakara Suresi’nin 243 ayeti olmalıdır. Bütün bunlar da *Türeyiş Destanı* ve *Ergenekon*’u hatırlatmaktadır.

On İki Hayvanlı Türk Takvimi’nde yılbaşı mart ayının yirmi biri yani nevruzdur. Türklerde zaman ve on iki sayısı ilgi çekici bir durum sergilemektedir. Türkler yılları on ikiye bölüp *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*’ni yapmışlardır. Bu takvimin yılbaşını da 21 mart olarak belirlemişlerdir. Yıllar da on ikiye bölünmüş ve her birine *ay* adı verilmiştir. Eski Türkler günleri de on ikiye bölüp her bir bölümünü *çağ*⁶ diye isimleştirmişlerdir⁷. Saatte asıl sayı on ikidir⁸. *Çağlar* ikiye bölünmüş ve saat kavramı da bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki yılın on ikiye bölünmesi Türkler tarafından Avrupa’ya götürülmüştür.

⁵ Kadir Golkarian, “Tarihte Nevruz ve Azerbaycan Folkloru’nda Olduğu Değeri”, *Nevruz*, s. 129’dan naklen.

⁶ Günümüzde *kuşluk çağı*, *kabakuşluk çağı*, *öğle çağı*, *ikinci çağı*, *akşam çağı*, ... gibi tamlamalarla hâlâ yürürlüktedir.

⁷ Turan, age, s. 26.

⁸ On iki sayıyı esas alan saatin ilk kez nasıl ortaya çıktığı konusunda kesin bir bilgiye ulaşamadık. İlk ve orta çağlarda saat günü ölçme esasına dayalıydı. Uzun süre bunun için dikili taşlar, kum saatleri, dereceli mumlar, su saatleri kullanılmıştır. Türk takvimindeki on iki sayılarının önemini ortadadır ve bu konu araştırmaya muhtaçtır.

Hatta yılbaşı yine mart ayı iken Sezar tarafından Hz. İsa'nın doğumu esas alınarak ocak ayına alınmıştır⁹. Ayrıca Hıristiyan Gürcü ve Osetler ocak ayına *Başil* (<Baş yıl), mart ayına da *Bayrım* (<Bayram) demekteler. Türkler yılları da on ikiye bölmüşlerdir. *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*¹⁰ bunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Türk kültüründe ve Türk tarihinde nevrüz, hemen her çağda her coğrafyada karşımıza çıkmaktadır: Oğuz Kağan'ın bu günü kutsal saydığını ve bayram gibi törenlerle karşıladığı bilinmektedir. Türklerin Nevruz kutlamaları Eski Uygur Dönemi resimlerine de konu olmuştur.

Selçuklu Sultanı Sultan Celaleddin Melikşah, devrin uzay bilimcilerini Selçukluların başkenti İsfahan'da toplamış, kendi adıyla anılan Celalî Takvimi'ni yaptırmıştır. *Şemsî Takvim* adıyla İran ve Afganistan'da kullanılan bu takvime göre yılbaşı yirmi bir marttır.

Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan, Nevruz gününü yılbaşı kabul etmiş, vergileri buna göre düzenlemiştir. Sultan kelimesinin Nevruz'la birlikte kullanılması, padişahların halkla birlikte Nevruz kutlamalarına katılmasıyla ilgilidir.

Ertuğrul Gazi Törenleri, II. Abdülhamid zamanına kadar (eski takvime göre) mart dokuzu yani Nevruz günü yapılmaktaydı.

Bu tarihî derinlik Divan edebiyatında da işlenmiş, şairler tarafından gazel ve kaside tarzında *Nevruzîyeler* yazılmış, devrin hükümdarlarına ve devlet adamlarına sunulmuştur. Halk şairlerinin Nevruz'u anlatan *Nevruzîyeleri* ise konuya halkın bakışını yansıtmaktadır.

21 Mart 1919'da Konya'da *Ergenekon Bayramı*'nın kutlandığını devrin gazetelerinden öğrenmekteyiz.

⁹ On iki aya dayalı takvimin kaynağı Avrupa değildir. Avrupalılar M.Ö. günler, aylar ve yılların sayılması konusunda olağanüstü bir karışıklık içindeydiler. Borçlu olanlar bu kargaşadan yararlanıp ödeme gününü istedikleri gibi değiştiriyorlardı. Bu durum toplum yapısını olumsuz yönde etkileyince bir arayış içerisine girmişlerdir. Büyük bir ihtimalle örneğini Türklerden aldıkları takvimi kendilerine uyarlamışlardır. Avrupa'da bilinen en eski takvim, gök bilimci Sosigenes'in tavsiyesi ile M.Ö. 46 yılında yapılmıştır. Kopya ettikleri takvimde yılbaşı mart iken Jül Sezar'ın müdahalesiyle 1 ocağa alınmış, bu bu takvime *Jülyen Takvimi* adı verilmiştir. Bugün kullanılan *Gregoryen Takvimi* ise Papa XIII. Gregorius tarafından 1582'de düzenlenmiştir. Gregoryen takvimi Fransa'da 1582'de, İngiltere'de 3 Eylül 1752'de, Rusya 1918'de, Yunanistan'da 1923'te kabul edilmiştir. Türkiye'de ise 1 Ocak 1926'dan itibaren kullanılmaya başlanmıştır.

¹⁰ Geniş bilgi için bk. Turan, age.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, Ankara Keçiören'de 21 Mart 1922'de *Ergenekon Bayramı* ismiyle düzenlenen bir törene katılmıştır.

Günümüzde Nevruz:

Ancak nevrüz son 50-60 yıl içerisinde çeşitli sebeplerden dolayı, Türk halk kültürü araştırmacıları hariç, Türkiye'de ve Türk Dünyasında pek gündeme taşınmamış; ihmal edilmiştir. Gündeme gelmemesi ve ihmal edilmesi sebebiyle aydınlar ilgisiz kalmış, devlet töreni olarak kutlanmamıştır. **Bu gelişmeleri fırsat sayan bazı çevreler Nevruz'u olumsuz noktalara çekmeye çalışmışlardır.** Fakat Türk halkı bu bayramı gönlünde ve köyünde yaşatmaya devam etmiş, düzenlenen oyunları bozmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan Cumhuriyetleri'nde 21 Mart 1991'den itibaren Nevruz resmî bayram ilân edilmiş ve bayram kutlamaları devlet töreni durumuna getirilmiştir.

Diğer Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını ilân ettiği 1991'den beri Türkiye'de Nevruz konusunda bilimsel çalışmalar da artmıştır.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi¹¹ ve Kültür Bakanlığı¹² tarafından Başbakan ve diğer bazı bakanların da katıldığı, dünyanın pek çok bölgesinden gelen bilim adamlarının bildiri sunduğu bilgi şölenleri düzenlenmiş, sunulan bildirilerle konu ayrıntılarıyla incelenmiştir. TRT tarafından her yıl Nevruz ile ilgili programlar düzenlenmekte, diğer Türk Cumhuriyetlerindeki törenler naklen yayımlanmaktadır. Türkiye'nin hemen her ilinde valiliklerce düzenlenen konferanslarda halk Nevruz konusunda bilgilendirilmektedir. Üniversitelerde paneller yapılmakta, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda günün anlam ve önemini anlatmak için törenler düzenlenmektedir.

¹¹ *Nevruz*, (Yayına hazırlayan: Sadık Tural), Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 1995; *Türk Dünyasında Dördüncü Uluslar Arası Nevruz Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 2002.

¹² Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 2000.

Günümüzde ve Gelecek Yıllarda Nevruz:

Nevruz, Türk bayramıdır. Onu başka milletlerin tarihlerinde ve kültürlerinde aramak, bilim ve gerçekle bağdaşmaz.

Yirminci yüzyılın alpi ve bilgesi Mustafa Kemal ATATÜRK, ebediyete intikal ettikten sonra, devlet töreni olarak kutlanmaması fırsat sayılmış, **Türk milletinin birlik ve beraberlik günü, Türk vatanını bölmeye çalışanlar tarafından bölücülük günü durumuna getirilmek istenmektedir.**

Türkçe konuşan ülkelerin Kültür Bakanları, 17-18 Şubat 1994'te Marmars'te, 20 Mart 1995'te bir araya gelerek "Nevruz Bayramı"nı ortak kutlama kararı almışlardır. Bu önemli gelişmeden sonra Türk milletinin hafızası tazelenmiştir. Dolayısıyla Nevruz sonsuza kadar Türk milletinin bayramı olmaya devam edecektir.

Sonsuza kadar Türk milletinin *Nevruz Bayramı* kutlu olsun! Türklük hep güzelliklerle yoğrulsun.